

CĂMINUL CULTURAL – PRINCIPALA INSTITUȚIE A SATULUI ROMÂNESC DIN PERIOADA INTERBELICĂ (1919-1939)

Constantin Cloșcă

Viața satelor noastre a cunoscut, în anii dintre cele două războaie mondiale, realizări deosebite datorate inițiativei și abnegației venite din partea căminelor culturale, organisme¹ reprezentative pentru obștea rurală românească.

Subliniem de la început că în sate se simțea nevoia de instituții culturale laice, care să asigure elementului rural minimum de informații și de trăire culturală. Constatarea este făcută de presa vremii și de către personalități proeminente. Acest fapt se impunea cu atât mai mult cu cât procentul de neștiutori de carte era ridicat. În altă ordine de idei, căminul cultural a trebuit să ducă mai departe ceea ce începuse școala. Această nouă instituție avea menirea să asigure pe un alt plan continuitatea educației, proces cunoscut și sub denumirea de educarea adulților.

Presa de la începutul perioadei observa că sătenii, în dorința lor de a pricepe și a învăța cât mai multe, alcătuiau biblioteci și „case de sfat și cetire”. Țăranii erau interesați să știe ce scrie presa, și chiar, cu sacrificii, se abonau la ziare. Știutorii de carte împărtășeau și celorlalți din cele deslușite din presa vremii sau din cărțile pe care le citeau. Însă, acest act foarte important se făcea la întâmplare și nu acoperea tot spațiul geografic și uman. De aceea s-a impus, ca o urgență a timpului, căminul cultural.

Apariția căminului cultural a fost rezultatul evoluției unor preocupări mai vechi în această direcție. Încă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au apărut unele tendințe de grupare a intelectualilor din mediul rural și a sătenilor în unități culturale distincte de școală. În această privință, amintim cercurile culturale învățătoresți, cercurile pastorale și altele. Către sfârșitul secolului al XIX-lea, se simțea nevoia lărgirii unor astfel de activități în lumea satelor, pe măsura sporirii numărului de intelectuali în mediul rural și a creșterii importanței satului în viața socială. Există opinia potrivit căreia țăranul român, avea nevoie de o a doua instituție laică de cultură, care să fi fost altceva decât școala, și care să se fi ocupat de chestiuni „de actualitate”, să le privească dintr-un punct mai înalt de vedere și să aprofundeze înțelesul științei și al vieții, „în mersul lor către progres”. Această instituție trebuia să fie nucleul cultural al satului,

La un moment dat, funcționau în satele românești, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, ateneele rurale, care au constituit o realitate educativă și care s-au extins în mod considerabil, însă nu au rezistat, fiind înlocuite de „casele de sfat și cetire”, iar mai târziu de către căminele culturale. Casele de sfat și cetire au fost suportul pentru ceea ce avea să fie în viața satului românesc, după primul război mondial, căminul cultural. Sociologul și pedagogul Stanciu Stoian

¹ Stanciu Stoian, **Sociologia si pedagogia satului**, București, Editura „Prometeu”, 1943, p. 352.

afirma cu temei că „istoria instituțiilor de cultură a poporului român este în strânsă legătură cu viața social politică a acestuia”², reflectată peste timp în termenii unor împliniri remarcabile.

După Marea Unire din anul 1918, problema emancipării satului românesc s-a pus în alți termeni, și anume aceia a unei ofensive cultural-economice, care să aducă satul românesc la un numitor național comun. Existența unor regiuni istorice românești rămase în urmă din punct de vedere social-cultural, din cauza dominației străine, precum și a unor programe axate pe lupta unionistă și de independență, deveniseră depășite în noua perioadă. Se simțea nevoia, astfel, de restructurare a programelor culturale, potrivit noului impuls dat societății românești de actul unirii din 1918.

În noua etapă istorică de după primul război mondial, satul românesc a cunoscut o puternică însuflețire, reflectată în angajarea cuprinzătoare de reclădire a unei României moderne, prin afirmarea puternică a domeniilor economic, social și cultural. Începând din anul 1923, activitatea amintitelor case de sfat și cetire a început să fie secondată de aceea a căminului cultural, care s-a impus într-un timp scurt ca instituție, „centrală” la sate. Fenomenul trecerii căminului cultural în fruntea muncii culturale sătești devenise tot mai vizibil, multe din acele case transformându-se în cămine culturale.

Așadar, în perioada interbelică, termenul care s-a impus, împreună cu o concepție de organizare proprie, a fost acela de cămin cultural. Referindu-se la aceasta, Stanciu Stoian sublinia că „este pătruns astăzi în uz și își are doctrina lui”³. Șezătorile, conferințele, cititul și alte manifestări întâlnite la vechile, „case de sfat și cetire” s-au mutat la căminul cultural, cu un conținut mult îmbunătățit și cu o cuprindere mai largă.

În România interbelică, din 18 milioane de locuitori, peste 14 milioane trăiau la sate; numărul localităților rurale era de 15 200, față de numai 172 de așezări urbane. De aici și necesitatea stringentă de a se fi canalizat energii cultural-educative în sfera social-sătească. Socotind că, până în anul 1930, nu se acționase suficient pentru emanciparea săteanului, Dimitrie Gusti atrăgea atenția, alarmat, că țaranii „au dreptul la cultură”. Mulți alți intelectuali din acea epocă au manifestat interes pentru emanciparea satelor, implicându-se direct în acțiunea culturală sătească.

Cu toate că s-au manifestat multe neajunsuri și neîmpliniri în activitatea căminului cultural, această instituție obștească a contribuit substanțial la emanciparea săteanului, la ridicarea lui materială, morală și culturală.

Încercând să fixăm câteva trăsături definitorii ale căminului cultural din perioada interbelică, vom schița, în cele ce urmează, principalele coordonate pe care s-a sprijinit în evoluția sa. Căminul cultural s-a vrut și s-a definit, în ultimă instanță, ca o adunare de obște a satului; un organ colectiv de autoconducere culturală. Această organizare concepută de membrii comunității pentru propriile nevoi cultural-educative; se voia și a fost școala permanentă și cuprinzătoare a satului.

² **Ibidem**

³ **Ibidem**

Programele căminelor culturale aveau în vedere toaletarea nevoilor culturale ale satului; probleme de sănătate ale cetățenilor, o viață spirituală etc. Pentru o mai bună cunoaștere, redăm unele aspecte de detaliu din viața căminelor culturale. Astfel, exista preocuparea pentru constituirea de formații corale, cu ajutorul cărora erau prezentate admirabile serbări, întregite cu alte manifestări artistice; cum erau recitățile, dansurile populare sau prezentarea de scenete teatrale. Au fost organizate, de asemenea, manifestări sportive, audiții radio, vizionarea de filme-cinema etc. În asemenea situații nu lipsea conferința susținută de unul din intelectualii satului sau de către personalități ale vremii; istorici, literați, ingineri, astronomi ș.a. veniți de la oraș, mai ales din centre universitare.

În suma realizărilor unui cămin cultural se situa și biblioteca în cadrul căreia se derulau activități culturale substanțiale. Pe linia unor atribuțiuni ce rezultau din statutul căminului cultural, fiecare membru al acestuia (căminul cultural) trebuia să citească cel puțin trei cărți în perioada de iarnă (1 octombrie – 31 martie următor).

Semnificativ și impresionant din punct de vedere al preocupărilor ce stăteau în atenția membrilor amintitei instituții, și care de fapt nu poate scăpa lecturii oricărui cercetător, a fost și aceea că pe fundalul obligațiilor statutare de ordin economico-gospodăresc, cetățenii satului aveau datoria să realizeze următoarele: fiecare trebuia să aibă în grădină cel puțin 20 de pomi mari, altoiți, sau pepinieră de puiți altoiți; să țină curtea în ordine și curățenie; să aibă grădină de flori și de zarzavat; să țină contabilitate casnică; să lucreze rațional pământul și să facă plantație de salcâmi pe terenuri degradate...⁴ etc.

Căminul cultural era o creație și un bun al satului, de aceea sătenii aveau în cadrul acestuia un rol activ și real. În fixarea programului de lucru, în conducerea, ca și în executarea diverselor activități, săteanul nu era un element de decor, un spectator la cele ce se întâmplă în cadrul căminului cultural, ci, avea un rol participativ. Într-un cămin cultural sătesc, intelectualitatea comunei (localității), constituia catalizatorul și "sponsorul" (susținătorul) tuturor acțiunilor. Intelectualii aveau rolul de consilieri și tehnicieni, erau oameni de suflet și de încurajare. Fără să monopolizeze conducerea și activitățile căminului, intelectualitatea și-a adus o substanțială contribuție, cu posibilitățile ei multiple, la dezvoltarea acestor lăcașuri de cultură, și la emanciparea satului românesc,

Stanciu Stoian scria despre căminul cultural că „are un rost propriu, al său, și anume un rost educativ, în cadrul acestor instituții învățătorul, preotul, medicul, agronomul ș.a. sunt ceea ce sunt, legați de organizația și ierarhia lor specială. Aici la cămin, însă, ei sunt chemați să-și coordoneze laolaltă eforturile educative. Activitatea lor în acest sens nu va fi numai verbală. Toate mijloacele pot și trebuie să fie utilizate – iar fapta, ea însăși, este mijlocul cel mai bun. Dar, tot ce se face aici (la căminul cultural) are acest rost educativ”⁵.

Căminul cultural era o instituție complexă, asumându-și multe răspunderi și inițiative în fața celor pe care-i reprezenta. Potrivit aprecierilor lui Dimitrie Gusti

⁴ **Al XIV-lea simpozion național de istorie și retrologie agrară a României**, Bacău, 1994, p. 207.

⁵ Stanciu Stoian, **op.cit.**, p. 357.

„cultura totală sătească trebuia să îmbrățișeze cu egală atenție, **sănătatea** (igiena satului și a sateanului, cultura fizică); **munca** (viața economică regională, femeia în gospodărie, viața cooperativă), **sufletul** (viața moral religioasă și artistică); și, în sfârșit, **mintea** (răspândirea cărții prin biblioteci, apoi șezători, muzeu, teatru, radio ș.a.m.d.)”⁶.

Pentru țărănime, realizarea unor asemenea lăcașuri culturale a constituit și prilejul unor manifestări de dăruire și de interes pentru emanciparea lor. Sătenii au contribuit la construcția de cămine culturale, confecționând zeci de mii de cărămizi, în mod voluntar; transportând mii de căruțe cu piatră sau nisip; participând la execuția clădirii căminului, a dispensarului sau a băii comunale. Așa au fost realizate cele peste 3.000 de cămine culturale din satele țării noastre. Dimensiunea și frumusețea căminelor culturale reflectau măreția spiritului gospodăresc al satului și interesul pentru cultură.

Însemnătatea și avântul pe care l-au cunoscut căminele culturale în România interbelică sunt reflectate și de congresele acestora. Pe scurt, ne vom referea la primul congres ținut în București, sub egida Fundației Culturale Regale, la 8 iunie 1935. Au fost prezenți la congres delegați din toată țara, după cum urmează: Oltenia - 7; Dobrogea - 29; Moldova - 135; Basarabia - 51; Bucovina - 13; Transilvania - 36; Muntenia - 128; Banat-Crișana - 15. Au fost reprezentate 478 de cămine din cele 814 existente ca afiliate, la acea dată, Fundațiilor Culturale Regale⁷.

Nu ne propunem să aprofundăm aici problematica dezbătută de Congres. Apreciem, însă, ca relevant faptul că în perioada ce a urmat Congresului, numărul căminelor culturale a crescut vertiginos, iar activitatea lor s-a îmbunătățit substanțial. În anul 1938, în România existau 3.500 de cămine culturale⁸, în marea lor majoritate erau sătești. Facem cuvenita precizare, nu lipsită de interes, că începând din anul 1934, la conducerea Fundațiilor Culturale Regale a fost numit Sociologul Dimitrie Gusti, iar această prestigioasă instituție avea în „gestiunea” sa și căminele culturale. Prezența reputatului sociolog, om de cultură și de acțiune, în fruntea Fundațiilor... a însemnat și intensificarea activității educative la sate.

Tot în anul 1935 au fost elaborate statutele de funcționare a căminelor culturale. Elaborarea târzie a programului și principiilor de funcționare, oglindite în statute, reflectă faptul că organizarea cât și funcționarea căminelor culturale a fost anevoioasă la început, deși ele s-au ivit pe un teren deja defrișat.

Statutele și programele erau concepute în spiritul afirmațiilor lui Dimitrie Gusti, potrivit cărora căminul cultural trebuie să se definească într-un „loc unde să se adune toți oamenii de bine., intelectuali, gospodari, nici un alt gând decât acela al binelui obștesc, lăsând la o parte orice gând lăaturalnic (rătăcitor)”-, căci „întreaga muncă de ridicare a satului este o treabă a obștei întregi, a localității, strânsă toată în căminul cultural”⁹.

Astfel văzut, căminul cultural avea o frumoasă și dificilă chemare de a

⁶ D. Gusti, **Pagini alese**, București, Editura Științifică, 1965, p. 357.

⁷ Ap. Constantin Cloșcă, **Puterea culturii**, Iași, Editura „Alfa”, 2002, p. 30.

⁸ **Ibidem**.

⁹ D. Gusti, **op.cit.**, pp. 289-290

organiza viața satului în privința preocupărilor intelectuale ale moralității, în privința sănătății, a muncii, dovedind cu vorba și fapta că „ceea ce se numește cultură - după cum susține același Dimitrie Gusti -, înseamnă stăpânire de sine, stăpânirea vieții și a pământului din care trăiește”. Adică: cunoaștere, „situarea în permanență în mijlocul problemelor care frământă satul”¹⁰.

Multe cămine culturale și-au făcut renume din bogata și ingenioasa lor activitate, între acestea amintim, cu titlul de pildă, pe cel din comuna Ungureni, județul Botoșani, a cărui activitate a fost remarcată de Mihail Sadoveanu. Acesta scria în anul 1936 următoarele despre Ungureni Botoșanilor: „Acum nouă ani (martie 1927) Eugen Nicolau, profesor la Iași, a creat, în satul natal, Ungureni, un cămin cultural, în scopul ridicării culturale și economice a țăranilor din regiune”. Eforturile profesorului ieșean au fost susținute „de o experiență social pedagogică, pentru determinarea metodelor de activitate la sate...”¹¹.

Desfășurând o activitate pe cât de cuprinzătoare, pe atât de meritorie, căminul cultural din Ungureni s-a ridicat, prin forțe proprii, fără nici un sprijin material din altă parte. La Ungureni s-au derulat acțiuni greu de realizat pe atunci, de către un modest cămin cultural, din mediul rural. S-a folosit pentru prima oară filmul, audiția radio ș.a. Eforturile căminului amintit s-au concretizat în emanciparea economică și cultural-științifică a sătenilor de pe acele meleaguri. Vestea despre căminul cultural Ungureni, despre realizările sale, s-a răspândit în întreaga țară. Legat de aceasta, se impune a fi subliniat și faptul că nu a fost singurul cămin a cărui personalitate a intrat în istorie.

Cu privire la modalitățile de conlucrare a căminului cultural cu alte instituții ale satului, ne vom referi succint la „dialogul” cu Biserica. Deși, căminul cultural era o instituție laică, el nu s-a situat în „opoziție” față de biserică, și nici nu a constituit un paralelism cu activitatea acesteia. Cele două instituții cu profil spiritual-cultural, biserica și căminul, au acționat împreună, conlucrând rodnic în direcția emancipării satului. Preotul era o prezență activă și continuă în viața căminului cultural, iar acesta din urmă constituia locul de unde nu de puține ori se transmiteau mesaje religioase către enoriași.

Nicolae Iorga, în felu-i caracteristic, scria despre Biserica ortodoxă română, că „preoții ce o slujeau, au călăuzit neamul pe drumurile pământului fără a-și desface ochii de la cer, și au ridicat mai sus toate ramurile gospodărești românești”¹².

Un alt cărturar român aflat aproape de problemele culturale ale satului, G.D. Mugur, explicând tehnica muncii culturale la sate, arăta în anul 1924: „După ce cu răbdare s-a făcut îndelungă vreme convingeri pe cale individuală, se va vorbi în adunări; întâi în biserică, unde se impunea o predică lămuritoare, care să însuflețească tot satul...” Potrivit opiniei lui G.D. Mugur, ziua întemeierii căminului „trebuie să fie o zi de sărbătoare, o duminică și să aibă loc un ceremonial sărbătoresc”. „Dimineața în cadrul slujbei de duminică la biserică, preotul trebuie să țină o cuvântare privind importanța faptei ce se pregătește, apoi o adunare a obștei satului”¹³, fie la căminul

¹⁰ **Ibidem**

¹¹ M. Sadoveanu, **Opere**, vol. 20, București, Editura pentru Literatură, 1967, p.37.

¹² Ap. Mircea Păcurariu, **Istoria Bisericii Ortodoxe Române**, vol. I, București, 1992, p. 15

¹³ Gh.D. Mugur și colab., **Căminul cultural**, București, 1924, p. 10.

cultural sau la școală, în cazul că edificiul nu exista. Același G.D. Mugur oferă detalii asupra cerințelor pe care trebuie să le îndeplinească un cămin cultural¹⁴, și la care ne-am referit mai sus.

Activitatea căminelor culturale a fost încurajată în permanență de către presa timpului, prin publicarea problematicii și preocupărilor lor. Totodată, diferitele opinii și observații apărute în presă au constituit ajutoare de neprețuit pentru acestea, îndemnul și sfaturile venite din partea presei sau a unor personalități erau cu atât mai bine venite cu cât oamenii căminelor culturale erau lipsiți de experiența muncii cultural-educative organizate.

Nu este lipsit de interes faptul de a însera aici despre existența unei publicații intitulată chiar *Căminul cultural*, și care a apărut în anii 1934-1936. Deși a apărut doar doi ani, amintita publicație a răspândit știri despre faptele căminelor mai vechi sau ale celor mai nou înființate.

Un real sprijin și îndemn în întemeierea căminelor culturale la români l-a constituit existența și în alte țări a unor astfel de instituții, în Olanda, spre exemplu, existau „Căminele poporului”, în Turcia funcționau instituții similare, ce se numeau tot cămine; în Franța exista termenul de „foyer comunal” sau „foier cultural”; în S.U.A. activau pentru tineretul de la sate instituții ca „4 H club”¹⁵, sau „Future Formers of America”¹⁶.

În încheierea acestui material se impun câteva considerații, și anume:

Experiența pozitivă a căminelor culturale din perioada interbelică constituie o problemă interesantă asupra căreia trebuie să-și îndrepte atenția istoriografia românească, spre a pune în lumină efortul, înțelepciunea și comportamentul cultural al înaintașilor noștri nu prea îndepărtați; de a reînvia spiritul cultural de altă dată în lumea satului românesc, năpădită, în prezent, de chiciuri, indolență și rătăcire intelectuală. Căminele culturale au dispărut, cu rare excepții, iar acolo unde mai există, programele derulate în cadrul acestora au fost „modernizate” în așa fel încât nu mai conțin elemente de cultură sau păstrează foarte puține.

Cultura la sate este în suferință din cauza dezinteresului provocat de viața tumultuoasă din zilele noastre, dar și din cauza slăbirii treptate, la sfârșitul secolului XX, a interesului pentru aceasta.

Prin anul 1925, savantul român Ion Simionescu observa un fapt interesant, valabil și astăzi: „În viața lăuntrică a neamului cât și pentru apărarea lui externă, nici o armă nu poate fi mai trainică decât cultura adecvată, răspândită în mulțime. La ce bun legile economice, făurite pentru buna ei stare - se întreba retoric profesorul ieșean - dacă ea (mulțimea) nu va fi în măsură să le înțeleagă și să le urmeze”¹⁷.

Gazetarul și omul de cultură Gh.D. Mugur scria, cam în aceeași perioadă, următoarele: „Cultura nu e instinctivă ca foamea, ca iubirea, ca setea sau ca ura, ci

¹⁴ **Ibidem.**

¹⁵ Cei „4 H” înseamnă Head, Heart, Health, Hands - adică: cap, inimă, sănătate, mâini. Tocmai ceea ce se preconiza și în căminele culturale românești: sănătate, minte, muncă, suflet.

¹⁶ Stanciu Stoian, **op.cit.**, p. 355.

¹⁷ Apud ziarul *Alba Iulia*, Alba Mia, din 25 ianuarie 1925.

dimpotrivă, arta prelucrează instinctele ce stau la temeiul vieții, căutând să domolească pe cele rele, să împuternicească, transfigurând pe cele bune. Instinctele sunt ale vieții, ale oricărei vieți - conchide Gh. Mugur - Ele trăiesc la fel în om și în dobitoace, cultura însă e o distincție sufletească a omului. Ea (cultura) începe acolo unde încetează animalul¹⁸.

Ca o ultimă considerație, se poate afirma că dacă societatea, reprezentată prin organismele statale, nu se îngrijește, într-o măsură cuvenită, de acest domeniu care este cultura, fie ea la sat sau oraș; dacă nu se preocupă de inserția elementului cultural în rândul maselor, a mulțimii, fenomenele negative tind să pună stăpânire pe societate în ansamblul ei. Cultura de mase, incluzând aici și școala, trebuie cu adevărat să aibă prioritate în politica unei țări, indiferent de regimul politic.

Căminele culturale erau realizate, ca instituții și construcții de către comunitate, ele constituind locul de întrunire culturală și a diferite acțiuni ce interesa obștea.

¹⁸ Gh. Mugur, **Căminul cultural**, 1924, p. 5.